

Smit, DJ¹
Universiteit Stellenbosch

“Woord van God, Woord van die lewe”? Op weg na 'n verantwoordelike teologiese hermeneutiek²

ABSTRACT

The paper is an edited version of a public address at the opening of the Theology Faculty of the Stellenbosch University on the 3rd February 2008. It deals with the confessional language used by the church to describe the work and effects of the Holy Scriptures in the church. Arguing that such an approach is not completely unknown in the Reformed tradition, where for example Bavinck and Berkouwer made contributions of this nature, the paper provides a brief overview of some of the popular descriptions (which could be called speech-acts in contemporary language) of the role of Scripture in the life of faith. Reflecting on such descriptions, a brief discussion is focused on the question what the implications could be for so-called responsible hermeneutics in the life of the church.

1. WOORD VAN GOD?

Etlieke jare gelede het BC (Bernard) Lategan, destyds professor in Nuwe Testament, vandag afgetree as Direkteur van die Stellenbosse Instituut vir Gevorderde Navorsing (STIAS), in 'n belangrike bydrae gesê dat die eerste vraag by die lees van die Bybel behoort te wees wat die *aard van die teks* is wat gelees word, wat die aard van hierdie (soos trouens van enige) boek is, omdat lesers se siening van die aard van die betrokke teks bepaal hoe hulle lees en behoort te lees.³ Ons siening van wát ons lees bepaal (altyd, bewus of onbewus) die verwagtinge waarmee ons lees en die maniere waarop ons lees – en die vraag of dit met verantwoordelikheid geskied, of nie.⁴

1 Prof. DJ Smit, Dissiplinegroep Sistematiese Teologie en Ekklesiologie, Fakulteit Teologie, Universiteit Stellenbosch, djs1@sun.ac.za.

2 Hierdie bydrae gryp terug na 'n openbare voordrag wat gehou is tydens die Teologiese Dag van die Fakulteit Teologie van die Universiteit van Stellenbosch, op 3 Februarie 2008. Die tema is ontleen aan die oorkoepelende tema van die dag. Al die referate het daarby aangesluit, vanuit verskillende velde en invalshoeke. Die struktuur van die oorspronklike voordrag is grootliks hier behou, terwyl verwysings na literatuur bygewerk is, ter wille van akademiese lesers.

3 Sien byvoorbeeld vir sy eie posisie Lategan 1984; 1992; 1997; asook bydraes tot sy feesbundel, *The New Testament interpreted*, met redakteurs Breytenbach, Thom & Punt, 2006. Robert Morgan verwoord dié verhouding tussen die Bybel en sy lesersgemeenskappe helder: “The character and contents of the Bible have shaped the ways in which it has been interpreted. They have not, however, exercised total control. The different aims and interests of its readers have also been influential ... The Bible has never of itself given birth to theology. Even its most heavily theological parts contribute to the ongoing task of Christian theology only by being interpreted in quite particular ways. Christians seek to understand their faith in part through their thoughtful engagement with the biblical texts. What they are doing needs explanation as much as the texts that they are reading,” Morgan 1998, 114.

4 'n Oortuigende demonstrasie – in 'n uiters indrukwekkende boek – van die wyse waarop die kerk deur die eeue op verskillende maniere na die Bybelse geskryfte gekyk het, is te vind by die kenner van Middeleeuse manuskripte Christopher de Hamel se *A History of Illuminated Manuscripts* (1994), soos in 'n mindere mate ook in sy latere *The Book. A History of the Bible* (2001). Net al die titels van sy

Ek het die tema – Woord van God, Woord van die lewe? – nie self gekies nie, maar dit is inderdaad 'n goeie beskrywing van waarom dit deur die eeue vir die kerk gegaan het by die lees van die Bybel.⁵ Die Christelike geloof, die kerk van die eeue en van die ekumene, bely dat dit vir hulle in die Bybel inderdaad gaan om die *Woord van God*.

Maar wat word bedoel met dié – absoluut merkwaardige – belydenis?⁶ Dit is niks minder nie as die aanspraak dat die geloof op een of ander wyse vir God hoor praai in en deur die Woord. Dit is daarom ten diepste 'n ingrypende *belydenis aangaande die aard van God self*, naamlik dat God práát, kommunikatief is, Godself openbaar, te kenne gee, in verhouding tree met mense, in geskiedenis en tyd, en meer nog, verbind is om dit in en deur hiérdie Woord te doen – 'n belydenis wat skuil agter die Christelike beskrywing van God as Drie-enig, lewend en sosiaal, as Vader, Seun en Gees.⁷ Vir 'n betoog wat hierdie belydenis wysgerig probeer denkbaar en geloofwaardig maak, sien die bekende Yale-filosof Nicholas Wolterstorff se *Divine discourse. Philosophical reflections on the claim that God speaks* (1995).⁸

Wanneer die kerk en die geloof sê dat hulle op die een of ander wyse die lewende God

hoofstukke in eersgenoemde oorsig suggereer dié verhaal en die verreikende implikasies vir die lees en uitleg van dié wisselende kerklike perspektiewe op die artefakt self, in sy geval die geïllustreerde manuskripte van die Bybel deur die eeue. Hy vertel naamlik agtereenvolgens die verhaal van “books for missionaries”, “books for emperors”, “books for monks”, “books for students”, “books for aristocrats”, “books for everybody”, “books for priests” en “books for collectors”. Die krag van dié verhaal lê onder andere in die herinnering dat wat die Bybel is afhang van die oortuigings waarmee wisselende lesersgemeenskappe die Bybel benader, wat impliseer dat hedendaagse lesers – insluitende akademiese lesers – gedagtig behoort te wees aan die beslissende rol van hulle eie vooroordele, sieninge, waardeoordele en verwagtinge, hetsy kultureel, letterkundig, vakwetenskaplik of religieus, by die uitleg en lees van die Bybel.

5 Die uitdrukkings self kom uit 'n bekende Gesang (Liedboek 255, soos gewysig deur Attie van der Colf; Nuwe Sionsgesange 334, met 'n addisionele vierde vers). Die drie strofes bied saam 'n goeie verwoording van die vertroue op die Woord wat tipies is van vroomheid in Gereformeerde kringe: *Woord van God, Woord van die lewe/Woord vir ewig vas en waar/Woord onseilbaar en verhewe //waarin God Hom openbaar//Woord betroubaar, vas en waar//deur miskenning, deur gevaar; //wat sou ons dan ooit laat bewe?//In dié Woord het ons die lewe!//Terug tot in die gryns verlede//bou Gods woord vir ons 'n brug://oor die troebel van die hede//open dit 'n toekomsflug//Spreek die Here, word die tyd//oomblikke van ewigheid//Deur sy Gees laat God, verhewe, //ook in ons sy woorde lewe//Trotse berge sal eens wankel, //elemente sal vergaan.//As die skepping selfs verander, //bly Gods woord onwrikbaar staan!//Bo die ruimte, bo die tyd//heers die Heer in ewigheid.//Ons geloof bly vas geanker//in Gods woord wat nimmer wankel!* Dis opvallend hoe werkwoorde gebruik word om op doksologiese wyse te besing wat die Woord daardewerklik dóén.

6 Die literatuur is uiteraard onoorsigtelik. Vir bekende studies wat redelik spesifiek probeer ingaan op die vraag wat verskillende uitdrukkings wat die kerk gebruik om die Bybel mee te beskryf kan beteken, sien byvoorbeeld Bird 1982, Goldingay 1994, Jodock 1989, *Das Buch Gottes* 1992, Billings 2010, Webster 2003a.

7 Sien byvoorbeeld John Webster, *Holy Scripture. A Dogmatic Sketch*, 2003 vir 'n sterk betoog dát en hóé die leerstuk van die Heilige Skrif binne die leer van God hoort, “(T)he proper location for a Christian theological account of the nature of Holy Scripture is the Christian doctrine of God. In particular, theological assertions about Scripture are a function of Christian convictions about God’s making himself present as saviour and his establishing of covenant fellowship ... Sanctification and inspiration are ... ways of indicating that what we encounter in Scripture is the terrifying mercy of God’s address.” 39-41. Dié oortuiging word alreeds verwoord in die Credo van Nicea-Constantinopolitanum, as dié God bely word “wat gespreek het deur die profete”, sien vir bespreking *Confessing the One Faith* 1991, 73-80 en vir 'n meditasie, Smit 2001, 22-33.

8 Nicholas Wolterstorff, *Divine discourse. Philosophical reflections on the claim that God speaks*, 1995, ook sy 2006.

hoor praat in en deur hierdie Woord,⁹ bely hulle daarmee dat hulle by die lees en die hoor van hierdie Woord iets ervaar van die krag van die Woord, van die *kragtige werking* van die Woord; dat hulle beleef dat God deur die Woord iets aan hulle doen, iets met hulle doen;¹⁰ dat hulle die kommunikatiewe handeling (die *speech-acts*) van die Woord ondergaan.¹¹ In onlangse jare het

9 Hierdie soort benadering, wat probeer om op grond van en vanuit die werking van die Woord te bely dát en hóé die Woord funksioneer as Woord van God is duidelik 'n ánder denkweg as dié bekende benaderings wat begin by die gesag van die Skrifte, of die verskillende gronde waarop die gesag van die Skrif aanvaar behoort te word, waar onder verskillende inspirasie-teorieë. Dit is soms moeilik – alhoewel van groot belang – om te kan onderskei welke van hierdie denkwêë inderdaad gevolg word. So is dit byvoorbeeld omstrede of die belydenis aangaande die sogenaamde *testimonium Spiritus sancti internum*, die inwendige getuienis van die Heilige Gees, 'n belydenis aangaande die aard of 'n belydenis aangaande die werking van die Skrifte is. Word daarmee beskryf wat die Woord is – en welke geval die vrae opgeroep word hoe die kerk dit sou weet en op grond waarvan die kerk dit sou glo en sê – of word daarmee beskryf wat die Woord aan en in die kerk dóén. In sy bekende verduideliking van dié leerstuk volg Bavinck byvoorbeeld laasgenoemde weg (Bavinck 1967: veral 547-570), terwyl 'n mens sou kon aanvoer dat sy leerling Hepp in sy proefskrif juis eersgenoemde weg wou probeer verdedig, met verreikende gevolge vir die teologie en die geloof, óók in gereformeerde kringe in Suid-Afrika en spesifiek in Stellenbosse teologiese geleedere (Hepp 1914). Sien ook Berkouwer se worsteling met hierdie vrae, spesifiek ook met Bavinck, in *De Heilige Schrift I* (1966), veral die eerste twee hoofstukke oor sekerheid en oor die getuienis van die Gees. Bavinck se benadering word in hierdie voordrag dan ook nie bedoel as 'n alternatief wat téénoor die ander weg sou staan, te wete om ook belydenisuitsprake oor die aard of status van die Skrifte te maak nie, maar eerder as 'n tweede weg, 'n alternatiewe weg, wat óók legitiem is binne gereformeerde nadenke oor die Skrif en dalk in vele opsigte verhelderend mag werk. Vir Berkouwer en Bavinck oor die Skrif, sien byvoorbeeld Dirk van Keulen 2003 en H van den Belt 2008, ook Smit 1976. Onder andere in aansluiting by Bavinck en Berkouwer maak Webster die verdere onderskeiding – na sy oordeel van sleutel belang, téénoor veel wat vandag geskryf word oor hermeneutiek – dat juis ás nagedink word oor die werking van die Woord dit behoort te gaan oor die spreke van God en nie primêr oor die hoor van die kerk nie. Na sy oordeel, “the centre of gravity of a theology of Scripture has shifted away from God’s activity towards the uses of the church” (2003:43). Vir hom is dit tipies van moderne hermeneutiese benaderings wat geïnteresseerd is in “the anthropology of reading”, al is dit ook dié van die kerk, soos wat dit vandag gewild geword het in post-moderne en post-liberale teologiese kringe, en nié in die belydenis “of what it means to be a reader in the divine economy of grace” nie (2003:69). Kortom, wat hom betref, “the preoccupations ... which focus on God’s action through the text ... receive only scant treatment; the real interest lies elsewhere, in church practice” (2003:43).

10 Bekend is byvoorbeeld die kontras wat deur die *Nederlandse Geloofsbelydenis* in Artikel 5 gemaak word, “Ons aanvaar al hierdie boeke, en hulle alleen, as heilig en kanoniek om ons geloof daarop te rig, daarop te grond en daarmee te bevestig. Ons glo ook sonder twyfel alles wat daarin vervat is, nie juis omdat die kerk hulle aanvaar en as sodanig beskou nie, maar veral omdat die Heilige Gees in ons hart getuig dat hulle van God is. Hulle het ook die bewys daarvan in hulleself, aangesien selfs die blindes kan tas dat die dinge wat daarin voorspel is, plaasvind.” Dis duidelik hoe versigtig, byna tastend, hier geformuleer word, “nie juis,” “maar veral.” Die sekerheid van dié oortuiging berus nie (juis!) op die gesag van die kerk nie, maar (veral!) op die getuienis van die Gees in die harte van gelowiges én in die bewys wat die Skrifte in hulle self dra, naamlik dat wat hulle belowe wel wáár word. Dit is hierdie spanningsverhouding wat Berkouwer sou ontwikkel in sy bekende siening van 'n korrelasie tussen openbaring en geloof, 'n siening wat ook in Suid-Afrikaanse gereformeerde kringe, soos by Jonker en Durand, 'n groot rol sou speel. Sien byvoorbeeld van hulle rigtinggewende bydraes, WD (Willie) Jonker, 1973; 1975; 1980 en JJF (Jaap) Durand 1974.

11 Uiteraard kan dit ook wees dat die kerk daarmee iets méér en iets ánders wil bely, te wete wat die Skrifte in hulleself is en nie slegs wat hulle aan die gelowiges dóén nie. Daardie problematiek word nie hier aangespreek nie en daardie soort keuse word nie hier gemaak nie. Hierdie weg word hier slegs gevolg as illustrasie dat dit óók 'n moontlik weg was en binne gereformeerde kringe bly, om in belydende taal te probeer verwoord wat die Skrifte aan die kerk doen, of dalk nóg beter gestel, wat die sprekende God deur die Skrifte aan die kerk doen.

heelwat studies oor hierdie soort *speech-acts* verskyn.¹²

2. WAT DOEN DIÉ WOORD?

Wat doen die Woord dus aan die kerk, aan gelowige hoorders en lesers deur die eeue, volgens hulle eie selfverstaan, volgens hulle eie belydenis? Miskien kan 'n mens 'n indruk hiervan kry deur te dink aan sommige van die *talle werkwoorde* waarmee dié kragtige werking beskryf is en beskryf word.¹³ Baie van hulle is reeds in die Bybelse dokumente self gebruik as beskrywings van wat Gods Woord doen, en is daarna deur die kerk van die eeue oorgedra op die versamelings geskryfte wat as die Bybel bekend sou word, soms verder aangevul met verwante beskrywings.¹⁴ Wat, bely die kerk, dóén die Woord?¹⁵

12 Byvoorbeeld dié van Timothy Ward, *Word and supplement. Speech acts, Biblical texts, and the sufficiency of Scripture* (2002), benewens vele ander soortgelyke studies.

13 Só verwys Cees van der Kooi byvoorbeeld in dié verband na die verskeidenheid werkwoorde wat Calvin net in één paragraaf van die *Institusie* (*Inst. 1/7.5*) gebruik om na dié werking te verwys, naamlik *afficere, obsignare, intueri, subicere, sentire, vigere, spirare, trahere en accendere, Als in Een Spiegel*, 2002, 96.

14 Dit mag interessant wees om enkele uitdrukkings in herinnering te roep ten einde te hoor hoe Bavinck al dié benadering volg en verwoord. Hy skryf wel ook uitvoerig oor die “theopneustie der Schrift” (1967:357-420) en oor die eienskappe van die Skrif, waar onder “de duidelikhed” (1967:445-452), maar dis wanneer hy kom by die “beteekenis van het Principium Internum” (1967:466-472) en spesifiek en uitvoerig by “de grond des geloofs” (1967:547-570) dat sy formuleringe meermale merkwaardig klink. “Feitelijk neemt Rome daarmede hetzelfde subjectieve standpunt in als de kerken der Hervorming ... De diepste grond van het geloof ligt ook bij Rome, evengoed als bij het Protestantisme, in het subject. De Reformatie nam welbewust en vrij haar standpunt in het religieuze subject, in het geloof van den Christen, in het getuigenis des Heiligen Geestes ... Calvin heeft deze leer (Bavinck verwys na die *testimonium Spiritus Sancti*, DJS) breedvoerig ontwikkel ... Evenals het licht van de duisternis, de witte van de zwarte kleur, het zoet van het bitter onderscheiden is, zoo wordt de Schrift door haar eigen waarheid onderkend. Maar zekerheid bij ons krijgt die Schrift als Gods woord alleen door het getuigenis des Heiligen Geestes ... De Heiligen Geest is daarom zegel en bevestiging van het geloof der vromen ... Maar ... Calvin wist in deze leer van het testimonium Spiritus Sancti geen private openbaring, maar de ervaring aller geloovigen te beschrijven ... Langzamerhand begon het testimonium internum ook in de Gereformeerde theologie zijne eereplaats te verliezen ... Tussen de Schrift en het geloof worden de kenmerken van de waarheid der Schrift ingeschoven ... Maar evenals de Roomsche, zoo moeten ook de Protestantse theologen erkennen, dat de laatste en diepste grond des geloofs niet buiten ons liggen kan in bewijzen en redeneeringen, in kerk en traditie, maar alleen gevonden kan worden in den mensch zelf, in het religieuze subject ... Zoowel de Roomsche als de Protestantse theologie is bij het onderzoek naar den diepste gronde des geloofs uitgekomen bij het religieuze subject en moet hare positie nemen in het geloof der gemeente” (1967:549-555; sien ook Bavinck 1918 oor sekerheid van die geloof).

15 Om só aan die hand van uitsprake wat in die Woord gemaak word oor die werking van die Woord na te dink oor die blywende funksie van die Woord volgens die kerk, is nog nie eintlik in Afrikaanse teologiese literatuur doelbewus en breedvoerig gedoen nie. In die vorige eeu het die Switser Karl Barth wel meermale teologiese eksegeese beoefen en óór die Woord nagedink terwyl hy detail-uitleg gedoen het van perikope of selfs van hele Bybelboeke. Gedurende die twintigerjare het hy verskeie semesters klas gegee oor byvoorbeeld Johannes, Filippense, Kolossense, Jakobus en 1 Korintiërs 15 en verskillende van dié lopende teologiese uitlegte is daarna gepubliseer en word deesdae toenemend ook in Engels vertaal en uitgegee, soos natuurlik ook sy uiters invloedryke kommentare op Romeine (oor Barth se teologiese lees van die Bybel, sien byvoorbeeld R Burnett, *Karl Barth's theological exegesis* 2004 asook Neil B MacDonald, *Karl Barth and the strange new world within the Bible* 2000). In sommige van dié boeke, soos in die Romeine-komentare en dan uitvoerig in die lesings oor die Johannes-Evangelie, lê Barth wel uitvoerige verantwoording af van hoe die Woord gelees behoort te word in die lig daarvan dat dit getuienis aangaande die Woord is.

Ook in die Nederlandse teologie van die vorige eeu was daar 'n sterk tradisie van teologiese uitleg, oftewel

Die Woord *belowe*, bely die kerk, is goeie nuus, tróós, open toekoms; bring versekeringe, skenk hoop, uitsig en verwagting; is daarom soos 'n testament wat onveranderlik is; soos 'n verbond, betroubaar en ewig; soos 'n skat, kosbaar, wonderbaar en meer werd as alles;¹⁶ dit bied 'n grondslag, 'n basis, iets om met vertroue op te bou, 'n anker.¹⁷ Dit verseël, staan vas, wankel nie, is ja en amen, 'n betroubare woord en werd om ten volle aangeneem te word. Dikwels word dié beloftes as baie persoonlik beleef, in die náám, aan my gerig. Daarom *verbly* die Woord ook, verheug, gee vrolike harte, laat lag, gee 'n nuwe lied in hart en mond, wek dankbaarheid, lei tot lofsange, tot vreugde en feesviering.¹⁸ Dit bring tegelyk ook tot trane, laat *ween* en kla; laat roep uit donker dieptes, waarom?, en hoe lank nog?; laat sug, in afwagting van verlossing; laat verlang en droom; laat die dinge daarbo bedink; laat uitsien; smeek, pleit, intree vir ander in nood. Trouens, die Woord *red* uit angs en nood; dit verlos, bevry; verbreek die strikke en nete van die voëlvangers; plaas die hoorders se voete op 'n rots; laat skuil in veilige skuilplekke; dien as toevlug en beskerming; beskut bedags van die son en die gevare van die nag; bewaar deur doodsvalleie; gee nuwe krag, soos dié van arende.¹⁹

Die krag van die Woord is ook dat dit *skep*, bely die geloof, dit bring iets voort uit niks, lewe uit dood, verander duisternis in lig; bring iets verrassends en nuuts tot stand waar ons niks meer waarneem of vermoed of verwag nie; wek op; gee nuwe lus, nuwe lewe; verkwik; verander die dorland in oorvloed en ryke seën; ag niks as onmoontlik nie; dit is soos saad wat ontkiem en groei, klein, verborge, onopgemerk, maar seker en kragtig.²⁰ Maar meer nog, daarby *herskep*

teologie in die vorm van praktiese Skrifuitleg, prediking en meditasie. Teoloë soos Kornelis H Miskotte het ook byvoorbeeld in sy invloedryke *Als de goden zwijgen* (1956; tans beskikbaar as *Verzameld Werk* 8 1983; in Engels vertaal as *When the gods are silent*) 'n hele reeks van agtien meditasies of preke opgeneem om as 't ware sy meer teoretiese dele toe te pas en prakties te toets, in 'n laaste afdeling van die boek met die opskrif "Proeven van toepassing." Twee van die heel bekendste beoefenaars van teologiese hermeneutiek, óók in die genre van Skrifuitleg, meditasies en preke, was daarby die bekende Nederlandse denkers Oepke Noordmans en Arnold A van Ruler, albei in talryke publikasies oor dekades heen. In albei gevalle vind 'n mens by hulle ook meditasies wat ook nadink en rekenskap aflê oor die aard en werking van die Woord self.

Dit is presies hierdie tradisie van teologiese uitleg wat vandag weer toenemend bepleit en selfs beoefen word. Nuwe kommentaarreëse word uitgegee wat doelbewus teologies wil wees, soos die *Everyone*-reeks van Wright, *Brazos Theological Commentary on the Bible* en Eerdmans se *Two Horizons*-kommentare. In sommige gevalle word historici (soos Pelikan), etici (soos Stanley Hauerwas) en dogmatici (soos Fowl) gevra om hierdie kommentare te skryf, en doelbewus nié enige aandag te gee aan die gebruikelike historiese en literêre vrae wat nou vir 'n paar eeue lank in Westerse kommentare behandel is nie, maar om die betrokke Bybelboek te lees as direkte boodskap gerig aan die gemeente van vandag. Dis nog te vroeg om oor dié produkte te kan oordeel en oor die vraag of hulle werklik 'n blywende bydrae gaan lewer. Ook baie gewone Bybelwetenskaplikes, geskool in die normale kritiese metodes, skryf egter toenemend kommentare wat meer doelbewus vra na die teologiese inhoud, na die saák van die betrokke gedeeltes en boeke – iets wat lank nie vanselfsprekend was nie.

16 Vir 'n preekmeditasie hieroor, as voorbeeld van hoe die kerk hierdie oortuiging bely, sien byvoorbeeld D J Smit, *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan* (2006), 248-253.

17 Vir 'n preekmeditasie hieroor, as voorbeeld van hoe die kerk hierdie oortuiging bely, sien Smit, *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan* (2006), 304-312.

18 Vir 'n interessante bespreking van die vreugde wat kom met die lees van die Woord, sien B R Gaventa, *To glorify God and enjoy God forever* (2007).

19 Sien byvoorbeeld die doktorsale proefskrif van H-C Yoon, *Hearing the Living Word of God Today* (2011), waarin hy doelbewus 'n dinamiese en kommunikatiewe siening van die (lewende) gesag van die Woord probeer ontwikkel, binne die konteks van Koreaanse debatte oor Skrifgesag en funderingsdenke.

20 Die oortuiging dat die Woord *skep* is uiteraard ook die basiese gedagte agter die Protestantse ekklesiologie, vandag spesifiek ook wêreldwyd agter die verbrede evangelikale ekklesiologie. Die kerk is volgens dié uitlegtradisies die produk van die Woord, geskape deur die Woord, asook geskape en in stand

die Woord; dit herstel en vernuwe; dit bring metamorfose mee, vernuwing van gemoed, denke en lewe; dit neem mee; dit transformeer, verander, wederbaar, tot by die groot kosmiese wedergeboorte wat kom; dit vorm en bou; dit laat groei en gee vrug.²¹

Die Woord wat herskep *voed* en versorg ook,²² voortdurend; dit skenk lewe en oorvloed; is soos brood,²³ soos daaglikse manna; bou op, gee die nodige krag.²⁴ Daarby *genees* die Woord wat herskep, soos balsem wat salf; dit héél wat gebroke is; bied heling vir wat siek is; dit herstel, maak gesond; dit verbind, laat wonde toegroei; laat pyn vergeet, vee trane af.²⁵ Deel van die genesing is dat die Woord ook *vry spreek*, vergewe, laat gaan; dit maak die bande los, ook van skuld, verwynt en selfverwynt; die verklaar die verlede so ver weg soos oos van wes; dit neem laste af; dit verklaar regverdig; dit reinig, was, bad, maak skoon, bekleed met nuwe kleding; dit open daarmee 'n nuwe toekoms, laat breek 'n nuwe dag; laat die ou dinge verby gaan, sodat alles nuut kan word.

Die Woord *her-beskryf* daarom die bekende werklikheid; dit noem alles met ander name; dit benoem opnuut, gee ook aan ons nuwe name, en daarmee saam nuwe identiteit, en nuwe waardigheid;²⁶ dit laat alles en almal in 'n nuwe lig verskyn; dit bied nuwe perspektief, op onself, op ons naaste, op mekaar, op ander, op die lewe; dit is soos 'n bril wat ons sig radikaal verander en ingrypend verbeter.²⁷ Daarom *skyn* die Woord soos 'n lig op ons pad,²⁸ soos 'n lamp vir ons voet;²⁹ dit laat anders kyk en beter sien; verlig ons verstand, vernuwe ons denke; dit help ons raaksien, ook ander; leer onderskei, ook waarop dit werklik aankom; dit maak sensitief, fyngvoelig, opmerkzaam; dit leer, onderrig, maak wys tot saligheid; gee kennis, insig en verstand. Die Woord laat ons ook onself beter ken, bely die geloof, deurdat dit weerkaatsend werk soos 'n *spieël*; in die dowwe afbeelding sien ons die raaisels en die vrae van die lewe; sien ons kante van onself wat ons nie maklik wou herken of erken nie; sien ons egter ook die heerlikheid van Christus wat op ons afgee, sodat ons tog ook deur die Gees verander word terwyl ons kyk, terwyl ons luister, lees en hoor.³⁰

Op dié manier *heilig* die Woord ons, bely die kerk, word ons aangeraak, soms soos met vuur; gesuiwer; gelouter; afgesonder; diensbaar gemaak; geroep en uitgeroep, soms weggeroep; vreemd gemaak, soms soos vreemdelinge; getuies gemaak, soms soos profete, soms soos martelare.³¹ In dié proses *waarsku* die Woord, teen onheil, afdraaipaaie, doodloopstrate, weë

gehou deur die suiwere verkondiging en viering van die Woord, sien byvoorbeeld Schwöbel 1989. Vir 'n preekmeditatie hieroor, as voorbeeld van hoe die kerk hierdie oortuiging bely, sien Smit, *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan* (2006), 260-264.

21 "Christian theological interpretation of Scripture has always taken seriously both the biblical texts themselves and their transformative impact upon faithful readers," Morgan 1998: 125.

22 Sien verskillende werke van Julie Claassens met dié beskrywing van God, veral volgens Ou Testamentiese gedeeltes en tradisies, maar daarmee ook deur die Bybel, byvoorbeeld reeds *The God who provides* (2004) asook 'n *Groter God* (2009).

23 Vir 'n preekmeditatie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 265-269.

24 Vir 'n preekmeditatie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 269-275.

25 Vir 'n preekmeditatie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 242-247.

26 In John Webster se invloedryke verduidelikings van die etiek in Barth se werk speel soortgelyke beskrywings 'n sleutel rol, byvoorbeeld dat Barth 'n alternatiewe morele ontologie ontwikkel, sien Webster 1995; 1998a.

27 Vir 'n preekmeditatie hieroor, as voorbeeld van hoe die kerk hierdie oortuiging bely, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 276-281.

28 Vir 'n preekmeditatie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 281-286.

29 Vir 'n preekmeditatie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 286-291.

30 Sien uitvoerig vir dié metafoor vir Godskennis en geloof, ook op grond van en deur middel van die Woord, Van der Kooi 2002.

31 Sien Webster 2003b. Vir 'n preekmeditatie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 234-237.

van die dood; maar veral teen afgodediens; teen die najaag van wat dit nie werd is nie, die nastreef van wat geen heil bring nie, die vergader van skatte wat nie blywend vervul nie; teen die soeke na geluk, insluitende ons eie lewe, op plekke en maniere waar dit nie te vinde is nie; teen die gees van die tyd, die gees in die lug. Met profetiese oortuiging en krag *skei* die Woord, soos 'n tweesnydende swaard, dring dit in tussen murg en been, in die diepste en mees verborgene geheimenisse van ons eie hart; ontbloot dit; lê bloot, ontmasker, ontbloot; beroof algemene oortuigings en aansprake van vanselfsprekendheid en geldigheid, hulle krag en invloed, hulle houvas en verleiding; dit weerspreek, ontken, ondermyn; dit vermorsel soos 'n rots; dit oordeel en veroordeel; brand, smelt, vermorsel, oorwin.³²

Die Woord skep *orde*, bring riglyne, koers, struktuur, lei die lewe op veilige bane – in natuur sowel as kultuur; dit kom as wet, as verwagtinge waarop staat gemaak kan word, as reëlins waarmee gereken kan word,³³ as betroubare verhoudinge, ook in die openbare lewe en die gemeenskap; dit waarborg bestendigheid, veiligheid en versorging; dit bind almal saam in die lewe van die genade- en trouverbond, in die wedersydse onderlinge verpligtinge; as wet skep dit trou, vertrou, en betroubaarheid, waarsonder geen samelewing bestaan nie; dit eis geregtigheid, barmhartigheid en trou, en maak so lewe moontlik.³⁴ So *bou* die Woord vir ons 'n *huis*, op vaste rots, wat deur die bouers verwerp is, beveilig teen die aanslae en sorge van die lewe; dit word vir ons tot leefruimte, tot bekende tuiste; 'n veilige beskutting;³⁵ 'n rotsvesting, waarin gelowiges met hulle kinders kan vlug en skuil op die dag van onheil, waar hulle kan wegkruip tydens gevaar; dit nooi uit tot 'n alternatiewe werklikheid, tot die verrassende koninkryk van die hemele, tot die “vreemde, nuwe wêreld van die Bybel”.³⁶

Deur dit alles *lei* die Woord *in die waarheid*, lê wat verborge is bloot; bring aan die lig, maak bekend, van die dakke; maak sigbaar, maak publiek, openbaar, wat geheim was en weggesteek, in die duister gedoen en gekoester; dit maak bekend wat geen mens ooit gesien en in die hart van geen mens ooit opgekom het nie, wat ons nie uit onself sou kon dink of droom nie – dit is die waarheid van betroubaarheid en lewe, nie van modernistiese historiese eksaktheid nie; die waarheid van evangelies, van verhale, van liedere, van gedigte, van gebede, van gelykenisse en wondertellings, van getuienis en profesie, die waarheid van die opstanding van die lewende Jesus, wat wel in ons geskiedenis gebeur het maar wat veel méér en ánders is as blote historiese gebeure; die waarheid van die skeppingsvertellings van die Godsvolk, die waarheid dus van geloofsbelydenisse oor die mag en die trou van God, wat die werk van sy hande nie laat vaar nie; oor die goedheid van alle lewe, van alle sigbare en onsigbare dinge, van alles in die hemel en op die aarde; oor diepe vertrou op die persoonlike sorg van “die hand wat my vashou”; dit is die waarheid van wetgewing uit verre tye en vreemde kulture; die waarheid van apokaliptiese visioene; die waarheid van antieke wysheid, van insig en spreuke uit vergange wêreldbeskouinge; die waarheid van 'n persoon, van die historiese figuur van Jesus, tegelyk diep ingebed in sy Joodse omgewing en tradisie én met so 'n vreemde eie geheimenis dat hy om

32 Vir 'n preekmeditasie hieroor, sien Smit, *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan* (2006), 292-297.

33 Vir 'n preekmeditasie hieroor, sien Smit, *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan* (2006), 253-259.

34 Sien byvoorbeeld die invloedryke besprekings van die betekenis van die Bybelse wet, onder andere as die skep en waarborg van “sekerheid aangaande verwagtinge” en hoe dié funksies (saam met barmhartigheid en waarheid) ook neerslag vind in die evangelie, byvoorbeeld by Welker 1986b; 1986a; 1993; 1994; 2002.

35 Vir 'n preekmeditasie hieroor, sien Smit, *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan* (2006), 298-303.

36 Sien die invloedryke vroeë opstel van Barth met dié bekende verwysing, “Die neue Welt in der Bibel,” 1925, met 'n goeie bespreking van hierdie tema binne Barth se teologie by MacDonald 2000.

die lewe gebring word, en dan opgewek word, en sy dissipels verseker dat hy voortaan aan die regterhand van die Vader sit, en met hulle is, al die dae tot aan die voleinding; die waarheid van teenwoordigheid en afwesigheid tegelyk³⁷

Om saam te vat. Hierdie soort werkwoorde kan maklik oneindig vermenigvuldig word. Die kerk en die geloof van die eeue beskryf hierdie soorte *speech-acts* van die Woord op ryke en komplekse maniere. Trouens, die geskiedenis ken ook allerlei maniere waarop die kerk hierdie veelvoud probeer saambundel en vereenvoudig het, byvoorbeeld deur te praat van die Woord as wet en evangelie, met sowel evangelie as wet weer baie kompleks verstaan, soos ook hulle onderlinge verhouding.³⁸

Die eintlike punt is egter alreeds duidelik. Die kerk beleef en bely dat die lewende God self deur die Woord aan hulle handel – en dáárom bely hulle dat dit vir hulle die Woord van God is.³⁹ Dit is die betroubare Woord waarin hulle “die lewende God en sy Christus” (Calvyn) self hoor praat, kragtig en oorredend, betroubaar en troosryk, leidend en vermanend, lewend en voortdurend, op talle maniere.⁴⁰ Dit is daarom ook die Woord van God in die sin dat die Woord

37 Sien byvoorbeeld die verskeidenheid opstelle in Padgett & Keifert, *But is it all true? The Bible and the question of truth*, 2006.

38 Die verhaal van die lees van die Bybel deur die eeue is eintlik nog nie uitvoerig en in besonderhede in Afrikaans vertel nie. Wel beskikbaar is uitstekende detail-studies van verskeie van hierdie afsonderlike periodes – byvoorbeeld die lees van die Bybel in die vroeë kerk, die Middeleeue, die Hervorming en die Verligting. Oor die lees van die Bybel vandág het Suid-Afrikaners wel reusebydraes gelewer, wat allerweë erken en gebruik word. Sowel Nuwe Testamentici – figure soos Bernard Lategan, Andrie du Toit, Willem Vorster, Bernard Combrink, Daan Cloete, Welile Mazamisa, Pieter de Villiers, Bobby Loubser, Cilliers Breytenbach, Elna Mouton, Jeremy Punt, maar ook baie aktiewe lede van 'n volgende, jonger generasie vandag, te veel verteenwoordigers om eens op te noem – as Ou Testamentici – eweneens ouer figure soos Ferdinand Deist en Jimmie Loader, maar weer eens ook 'n hele jonger geslag soos Gerald West, Douglas Lawrie, Louis Jonker en talle meer – was oor jare diepgaande geïnteresseerd in hermeneutiese ontwikkelinge en het hoogs gerespekteerde werk daarvoor gelewer, ook soms in Afrikaans. Gerald West het byvoorbeeld saam met Musa Dube 'n omvattende studie gepubliseer oor die verhaal van die lees van die Bybel in Afrika, *The Bible in Africa* (2001). Ook sistematiese teoloë, soos byvoorbeeld Ernst Conradie, het reeds meermale oor die hermeneutiek geskryf, en trouens ook die neerslag van die Bybel in Afrika-teologie begin dokumenteer. Deist het ook die geskiedenis van hermeneutiek spesifiek in die NG Kerk uitvoerig gedokumenteer in sy *Ervaring, rede en metode in Skrifuitleg* (1994). Adrio König lê 'n soort persoonlike verantwoording af van hoe hy die Bybel sien en ook hoe hy dink die Bybel verantwoordelik en met vrug gelees behoort te word in die lig van al hierdie ontwikkelinge en standpunte in sy *Ek glo in die Bybel* (2003).

Van die bekendste name onder diegene wat wêreldwyd die verhaal van hermeneutiek vertel, van die konflikte in interpretasie en van die implikasies vir die lees van die Bybel bly Anthony Thiselton, oor etlike jare heen in talle boeke, tot by *Thiselton on hermeneutics*, 2006. Daarby kan egter ook name gevoeg word soos dié van Vanhoozer met byvoorbeeld sy 1994; 1998; 2002; 2003a; 2005; ook 2010. In Suid-Afrika is die bekendste inleidende werk waarskynlik steeds die bundel bydraes onder redaksie van Simon Maimela en Adrio König, *Initiation into theology* (1998, met bydraes van onder andere bekende geleerdes soos Denise Ackermann, Christina Landman, John S Mbiti, Mercy Oduyoye en Farid Esack). 'n Interessante studie is die werk van die gevierde historikus Jaroslav Pelikan, *Whose Bible is it? A history of the Scriptures through the ages* (2005), wat die verhaal al by die vorming van die onderskeie kanons gaan haal.

39 Bavinck meen selfs dat Calvyn en die gereformeerde teologie dikwels die klem té eensydig op die gesag alleen wou plaas en nié genoegsaam op die werking nie. “Dit testimonium Spiritus Sancti is door Calvijn en de Gereformeerde theologen al te eenzijdig betrokken op de autoriteit der Heilige Schrift ... Daardoor kwam dit testimonium op zichzelf te staan: het wordt van het geloofsleven losgemaakt en scheen eene buitengewone openbaring aan te duiden ... De Schrift leert echter gansch anders” (1967:563). Vir 'n goeie uiteensetting van Bavinck in hierdie verband, sien ook Van der Kooi 2008.

40 Vir Calvyn se siening van hermeneutiek sien die oorsig by Smit, *Rhetoric and Ethic? A Reformed*

óór God handel, dat God Godself in en deur dié Woord bekend stel, dat hulle die Drie-enige God in hierdie Woord leer ken, dat die Woord uiteindelik self-openbaring is.⁴¹

In sy Bybelstudie-handleiding vir die Ekumeniese Beweging vertel Hans-Ruedi Weber 'n verhaal wat hierdie punt goed illustreer. “The small wood sculpture by an unknown Tanzanian artist which is reproduced on the cover of this book stands on my desk. As one looks at the tattooed face of this African woman, it seems that a big smile is just beginning to break through. Is she going to reveal a great secret which gives her deep joy? The artist has captured the climax of a story told in East Africa. A village woman used to walk around always carrying her Bible. ‘Why always the Bible?’ her neighbours asked teasingly. ‘There seems to be so many other books you could read.’ The woman knelt down, held the Bible high above her head and said, ‘Yes, of course there are many books which I could read. But there is only one book which reads me’.”⁴²

3. WOORD VAN DIE LEWE?

Dit is daarmee ook reeds duidelik dat hierdie Woord van God die Woord van die lewe is in verskillende betekenisse van die woord. Dit is die Woord van *die lewende God* self, die sprekende God, die kommunikatiewe God. Hierdie God is egter ook *die God van die lewe* en die God vir die lewe, die Een wat staan teenoor die afgode en die magte van die dood, die Een wat lewe wil, wat lewe skenk, wat dood en doodsheid oorwin, wat die goeie aan ons wil skenk. In daardie sin is die inhoud van die Woord 'n boodskap van lewe en oorvloedige blydskap. Dit is daarby ook 'n *lewende* woord, 'n werksame, self-werksame, aktiewe, kragtige, gesagvolle, dinamiese Woord, 'n woord wat ook dóén wat die lewende God met dié Woord wil bereik. Die bekende Nuwe Testamentikus NT Wright beklemtoon hierdie aspek deurlopend in sy onlangse studie oor die gesag van die Woord, en sluit af deur die bekende woorde uit Jesaja 55:10-13 volledig aan te haal, as beskrywing van die uiteinde of doel van hierdie lewende en kragtige Woord, 'n kosmiese en eskatologiese doel, niks minder as die nuwe skepping self nie (“So sal die woord wat uit my mond kom, ook wees: dit sal nie onverrichter sake na My terugkeer nie, maar dit sal doen wat Ek gedoen wil hê en tot stand bring waarvoor Ek dit gestuur het”). Dit is boonop ook lewendmakend, dit wek op, verkwik, oorwin die dood en doodsheid, bring nuwe lewe, herstel en genesing.⁴³

Daarby is dit egter ook *lewensoriënterend*. Dit word 'n woord vir ons alledaagse lewe, dit het te make met die lewe van die geloof, met ons opstaan in 'n nuwe lewe, met navolging, met gehoorsaamheid, met diens, met etiek, met moraal, kortom, met 'n lewe uit die Woord. Hoe gebeur dit, hoe doen die Woord dit, hoe gee die Woord hierdie oriëntasie aan die kerk? Neem byvoorbeeld die strewe na geregtigheid. Die Woord laat die lesers droom van 'n nuwe aarde waarop geregtigheid woon; dit roep hulle op tot 'n soort samelewing waarin die reg aanrol soos water en geregtigheid soos 'n standhoudende stroom; dit waarsku dat hulle kultus nutteloos en vir die Here God aanstootlik is as hulle aan die een kant lustig lofliedere sing maar aan die ander kant hulle naaste verarm en veronreg. Die Woord vermaan gelowiges om self as persone geregtigheid te betrag; om nie die swakkes te versaak nie, om nie die hulpeloses te vergeet nie; om wese en weduwees in hulle moeilike omstandighede by te staan – alles

Perspective on the Politics of Reading the Bible, 2007 (met literatuur), asook Balke 2003, De Greef 1998, McKim 2006 en die uitstekende Opitz 1994. Oor die breër reformatoriese siening van die Skrif, byvoorbeeld Lehmann 1946 en oor die bekende *sola scriptura*-beginsel, byvoorbeeld Welker 2003, ook Lane 1994.

41 Vir 'n preekmeditasie hieroor, sien Smit, *Neem, lees!* (2006), 237-242.

42 Hans-Ruedi Weber, *The Book that reads me*, 1995: ix.

43 NT Wright, *The last Word. Beyond the Bible wars to a new understanding of the authority of Scripture*, 2005.

sodat Calvyn die ganse Christelike lewe sou saamvat as 'n soeke na geregtigheid. Die Woord gee allerlei voorskrifte, eise, konkrete vermaninge, apostoliese raadgevinge en pleidooie, huistafels, saligsprekinge, profetiese oproepe, wysheidspreuke om gelowiges te lei en te help wanneer hulle voor praktiese besluite te staan kom. En tog – die Woord is nie 'n handboek met wettiese voorskrifte wat kasuïsties net nageslaan en toegepas kan word nie.⁴⁴ Met alles wat die Woord in die kerk wakker roep ten opsigte van 'n regverdige bestel, regverdige mense en regverdige optrede, rus die verantwoordelikheid steeds op die gelowiges om saam te soek en saam te onderskei wat God se welgevallige wil is onder elke konkrete omstandigheid. Die oriëntasie met die oog op die alledaagse lewe bestaan dus ook daarin dat die Woord iets aan die lesers dóén, maar nie daarin dat finale antwoorde en voorskrifte verskaf word nie. Wat van geregtigheid geld, geld van die volle lewe.⁴⁵ Die ontvanklike lees van en die gehoorsame luister na die Woord van

44 Oor die Protestantse siening van die rol van die Skrif in die Christelike lewe en in etiese oordeelsvorming is Willie Jonker se twee klein brosjures steeds gesaghebbend, te wete *Die Bybel en Gods wil vir ons lewe* (1975) en *Die Reformatoriese Sola Scriptura en die Skrifberoep in etiese vrae* (1980). Eweneens waardevol is die studie van die Gereformeerde Ekumeniese Raad, gepubliseer as *Hermeneutics and Ethics* (1992).

45 Oor die rol van die Bybel in die etiek is daar al baie geskryf en word daar steeds baie geskryf, sowel in akademiese literatuur as in meer populêre literatuur. Dit is begryplik, want dit raak talle mense baie direk. Dit is dan ook begryplik en te verwelkom dat talle van hierdie gesprekke en debatte tans selfs in die briewekolomme van dagblaaie afspeel – alhoewel dit daar uiteraard nie baie diepsinnig of genuanseerd behandel kan word nie. Mense skryf hieroor vanuit verskillende gesigspunte. Bybelwetenskaplikes het die afgelope dekades meermale moeite gedoen om die etos, die moraal, die implisiete morele wêreld, morele oortuigings en morele beslissings in die afsonderlike Bybelboeke te beskryf. Mense soos Cilliers Breytenbach en Bernard Lategan was prominent in hierdie pogings, maar so ook talle ander – soos in Breytenbach & Lategan se *Geloof en opdrag* (1992) en Roberts en andere se *Teologie in konteks* (1991). Terselfdertyd het 'n nuwe geslag van etici begin om met groot insig en gesag oor die etiek na te dink en te skryf. Dit sluit figure soos Nico Koopman en Robert Vosloo in, met hulle *Die ligtheid van die lig* (2002), waarvoor hulle die Andrew Murray-prys vir teologiese literatuur ontvang het, maar ook talle ander skrywers. Besonder belangrik is diegene wat hierdie twee akademiese velde, naamlik Bybelwetenskap en etiek, op verantwoordelike manier metodologies met mekaar probeer verenig, soos byvoorbeeld Elna Mouton, in haar *Reading a new Testament document ethically* (2002). Verskeie groot internasionale uitgewers het onlangs begin om ensiklopedieë oor Skrif en etiek saam te stel, geskryf deur bekende geleerdes en kenners, soos Green et al 2011.

Internasionaal is daar 'n onoorsteltelike vloedgolf van literatuur hieroor beskikbaar. NT Wright se *The last Word. Beyond the Bible Wars to a new understanding of the authority of Scripture* (2005) is 'n kort maar oorwoë poging om orde te bring in die intense debatte hieroor in kerklike geleedere. Effe ouer, maar steeds nuttig, is byvoorbeeld bekende werke soos die Nuwe Testamentikus Richard Bauckham se bundel opgedra aan sy Suid-Afrikaanse vriende *The Bible in politics. How to read the Bible politically* (1989) en JS Siker se oorsigtelike *Scripture and Ethics* (1997). Besonder nuttig is die gereformeerde etikus Allen Verhey se omvattende *Remembering Jesus* (2002) en die teoloog Telford Work se belangrike sistematiese studie, *Living and active. Scripture in the economy of salvation* (2002). Spesifiek oor die vraag hoe die Skrif in etiese oordeelsvorming benut word, is daar werk soos Charles Cosgrove, *Appealing to Scripture in moral debate. Five hermeneutical rules* (2002), oor die vraag hoe die karakter van gelowige lesers gevorm word, is daar byvoorbeeld werk soos William P Brown se bekende versamelbundel *Character and Scripture. Moral formation, community and Biblical interpretation* (2002), oor die vraag na die rol van die Skrif spesifiek in Lutherse sosiale etiek is daar die gerespekteerde teoloog en ekumeniese figuur William Lazareth se *Christians in society. Luther, the Bible, and social ethics* (2001), en oor dieselfde vraag in gereformeerde etiek is daar die eweneens gerespekteerde John P Burgess se *Why Scripture matters* (Louisville, 1998). 'n Interessante variant van hierdie soort literatuur wat tans weer gewild word, is dié wat sogenaamde spirituele lees of geestelike lees of lees met die oog op die vorming van spiritualiteit weer toeganklik wil maak, uiteraard veral as gereelde geestelike dissipline vir gewone gelowiges. Voorbeelde daarvan is byvoorbeeld te vinde in die baie bekende Nuwe Testamentikus Luke

God as Woord van orientëring ook vir die alledaagse lewe, vra inderdaad om verantwoordelike teologiese hermeneutiek – maar hoe geskied dit?

4. VERANTWOORDELIKE TEOLOGIESE HERMENEUTIEK?

Die eerste stap op weg na 'n verantwoordelike teologiese hermeneutiek,⁴⁶ is waarskynlik hierdie basiese erkenning dat agter die veelvoud van menslike woorde – agter die geweldige rykdom van uiteenlopende menslike geskrifte, wat die Bybel inderdaad is, 'n versameling, beter nog, 'n biblioteek van die mees uiteenlopende dokumente, oor 'n periode van naby aan 'n duisend jaar deur talle verskillende mense met uiteenlopende motiewe en agtergronde geskryf en byeengebring – daar inderdaad 'n *boodskap* skuil, 'n skopus, 'n reliëf, 'n samehang, 'n verhaal.⁴⁷ Vir die kerk is dit die verhaal van die lewende God, 'n verhaal met kontinuïteit én diskontinuïteit, alreeds in die Bybel self ook, 'n verhaal waarin die kerk, die hoorders en lesers oor die eeue, self ook ingetrek word, opgeneem word, waarvan hulle deel gemaak word.⁴⁸

Uit die herinnering aan die rykdom van *speech-acts* van die Woord is dit reeds duidelik dat dit onmoontlik is om hierdie boodskap op enige manier finaal saam te vat, afdoende weer te gee, om dit te reduseer of op te som. Dit kan nie herlei word tot dogmas of tot fundamentele waarhede nie, dit kan nie gesoek word in enkele gunsteling-tekste of selfs skrywers of boeke nie, eksegese en kommentare kan nooit die betekenis so weergee dat die lees self oorbodig raak nie. Dit is altyd méér as enigiets wat die kerk daaroor kan sê. *Die kerk sal altyd weer die Bybel self nodig hê* om hierdie Woord van God te hoor en hierdie werkinge te ervaar. Die kerk sal altyd weer moet lees en luister, hoor en gehoorsaam. Trouens, van die ergste debatte in die geskiedenis van die kerk was juis meningsverskille oor die vraag waarin die skopus van die Woord werklik bestaan, hoe onderdele van die Bybel in samehang met ander gelees behoort te word⁴⁹ – soos in die debatte rondom die Bybelse regverdiging van apartheid primêr vanuit enkele Ou Testamentiese motiewe en gedeeltes.

Die primêre lokus waar hierdie lees en luister plaasvind, is die gereelde *erediens* van die gemeente, en in besonder alhoewel hoegenaamd nie uitsluitlik nie, die diens van die Woord, die lees en aanhoor, en die uitleg en prediking van die Woord. In die erediens en in besonder tydens en deur die prediking – ten minste vir die gereformeerde opvatting (“die prediking van die Woord van God is die Woord van God”!) – ondermyn die Woord, bevry die Woord, stig die Woord gemeenskap, belig die Woord, roep die Woord, formeer en transformeer die Woord,

Timothy Johnson se *The living gospel* (2004) en in die baie gewilde geestelike skrywer Eugene Peterson se *Eat this Book* (2006).

46 Dis uiteraard onmoontlik om 'n verantwoorde hermeneutiek in die kort tydsbestek van 'n halwe openbare voorlesing te ontwikkel. Vir 'n effe meer breedvoerige argument, sien daarom Smit 2006. Vir insiggewende onlangse uiteensettings, ook Thiselton 2006; 2007, wat aansluit by die epogmakende invloed van onder andere Gadamer 2002 en Ricoeur 1995. Vir verdere studies oor hermeneutiek, benewens ander bronne wat reeds hier genoem word, ook byvoorbeeld Frei 1974 en 1986, Wood 1981 en 1987, Gunton & Hardy 1989, Braaten & Jensen 1995, Davis & Hays 2003, Ford & Stanton 2003, Kort 1996, Loughlin 1996, Lundin et al 1997, Green 2000.

47 Sien byvoorbeeld J. Pelikan, *Whose Bible is it? A history of the Bible through the ages*, 2005; asook die gedetailleerde en pragtig geïllustreerde studie oor die Bybel as boek, C de Hamel, *The Book. A history of the Bible*, 2001.

48 Sien byvoorbeeld die werk van B Childs 1983; 1986; 2004; en van C. R. Seitz, soos *Figured out*, 2001; ook byvoorbeeld sy 1998; 2004.

49 Vir drie vroeëre, uiteenlopende pogings vanuit verskillende kontekste om tipologieë te probeer opstel wat op heuristiese wyse 'n oorsig kan gee van verskillende invloedryke maniere om die Skrif se boodskap teologies te bedink en te orden, sien byvoorbeeld David Kelsey, *The Uses of Scripture in Recent Theology*, 1975; later herdruk as *Proving Doctrine. The Uses of Scripture in Modern Theology*, 1999), Henk Vroom, *De Schrift alleen?*, 1979, en Smit 1991.

bemoedig en bekragtig die Woord – en doen die Woord nog vele meer. Hierdie gebeure en hierdie prosesse behoort tot die hart van die omgang met die Woord.

Vanuit die lees en die luister in die erediens gaan leef die gemeente egter in die wêreld, en word daar die werklike “uitleggers van die Woord.”⁵⁰ Die *gemeente* is 'n “interpreterende gemeenskap” deur al die gewone lewensaktiwiteite van die gelowiges, persoonlik en tesame⁵¹. Soms geskied dit baie bewus – en dink groepe in die gemeente baie bewus saam oor die praktiese implikasies van die Woord – maar soms gebeur dit heel gewoon, alledaags en onbewus, dat die gemeente “lewende briewe” word, die evangelie geken en gelees deur alle mense. Met reg word deesdae in literatuur oor teologiese hermeneutiek veel klem gelê op die belang van die lewe, van dissipelskap, van daadwerklike uitleef van die Woord.⁵² Dit veronderstel uiteraard gemeentes waar lering ernstig geneem word, bestudering van die Woord en van alle kennis wat nodig is om die Woord self beter te hoor, maar tegelyk ook gemeentes waar gesprek ernstig geneem word, oor die implikasies van die Woord, gesprek tussen gelowiges wat die wêreld self leer lees, leer vertolk en dui, wat uitdagings raaksien, prioriteite afweeg, geleenthede onderskei, wat die samelewing ken, die gemeenskap, die mense en hulle behoeftes en nood.

Indien die gemeente vir die lees en luister van die Woord ook mekaar nodig het, sluit dit uiteraard in dat ook geluister sal word na en geleer sal word by die stemme van die eeue, van die moeders en die vaders, by die *tradisie*.⁵³ In die geloofsbelydenisse van die vroeë kerk en die belydenisskrifte van die Protestantse geloof, maar ook in die kommentare en teologiese dokumente, in die liedere en gebede, die meditasies en herinneringe, die briewe en getuïenisse, in die besluite van vergaderings en die biografieë van besondere figure, soos op talle ander plekke en maniere, vind die hoorders van vandag die neerslag van die lees en die luister van die eeue.⁵⁴ Hierdie stemme kan almal help om die boodskap beter te verstaan, om die skopus en die reliëf beter raak te sien, en verantwoordelike omgang met die Woord vandag sal gevolglik ook na die wysheid van hierdie skaar van getuies luister, en nie voorgee dat die Woord as ‘t ware vandag direk aan ons geskryf is nie. Vir die verantwoordelike omgang van die individuele Bybellesers in die kerke wat hierdie gebruik aanmoedig, is dit belangrik om rekenskap te gee van die vraag hoe verhinder kan word dat elke leser eenvoudig willekeurig eie betekenis in die teks inlees. Tradisie beteken egter oor-lewering in die dubbele sin van die woord, dit is die oorlewering van een geslag na die ander, waarsonder ons nie die Woord sou gehad het nie, maar dit is tegelyk oor-lewering in die sin van verraad, prysgee en verloën. Deel van hierdie omgang met die tradisie moet daarom ook die kritiese kennis en die onderskeidingsvermoë wees om te kan sien hoe die kerk die Woord van God misbruik het en steeds misbruik om onreg te pleeg, kwaad te bevorder en die evangelie te verraai.

Vir die gereformeerde perspektief – maar deesdae toenemend vir baie ander tradisies – is van die mees belangrike kontroles die nodige kennis, veral die nodige taalkundige, literêre, historiese

50 Sien byvoorbeeld “The congregation as hermeneutic of the gospel” in Lesslie Newbigin, *The gospel in a pluralist society*, 1989.

51 Vir 'n gesaghebbende en doelbewus skerp polemiese uiteensetting van hierdie perspektief, sien die omstredende etikus Stanley Hauerwas 1993. Vir ander studies wat die rol van die gemeente en gemeenskap in die leesproses beklemtoon, sien byvoorbeeld Hays 1990 en 2002, Jeanron 1989, asook Lindbeck 1989a, 1989b, 2002.

52 Sien byvoorbeeld net die talle werke van Stephen Fowl (soos 1997; 1998) en Fowl saam met Gregory Jones (1991); ook T Work, *Living and active. Scripture in the economy of salvation*, 2002.

53 Vir 'n verhelderende argument oor hoe so 'n historiese proses van dinamiese tradisie en kontekstuele herinterpretasies reeds in die Bybelse geskrifte self ook afgespeel het, sien die intrede van Louis Jonker 2011.

54 Vir die verband tussen Skrif en tradisie, veral die geloofsbelydenisse en die belydenisskrifte, sien byvoorbeeld die gesaghebbende studie van Jaroslav Pelikan, *Credo* 2003, veral 123-157.

en retoriese kennis aangaande die Bybel wat veral oor die afgelope jare deur wetenskaplike bestudering van hierdie aspekte van die Bybelse teks gegroei het. Lesers wat verantwoordelik wil lees moet eenvoudig – volgens hierdie siening – die nodige respek hê vir die betekenis van die taal wat gebruik word, vir die literêre genre van die teks, vir die historiese omstandighede, vir die redaksie-prosesse, vir die vermoedelik retoriese aanleiding, en eenvoudig vir talle meer. Hierdie soort *wetenskaplike kennis* alleen waarborg nog nie die geestelike lees en hoor van die Woord as Woord van God nie, maar ten minste vir baie mense vandag – alhoewel sekerlik nie vir almal nie – staan dit vas dat die verantwoordelike geestelike lees en hoor van die Woord ook nie sonder hierdie soort kennis kan en behoort te gebeur nie. Vandaar word die vraag belangrik hoe en waar hoorders en lesers hierdie noodsaaklike leesvaardighede kan bekom, en hoe die kerk daarin help.

Saam met die stemme van die vaders en die moeders is ook die stemme van die susters en die broers van groot belang, die luister na die *ekumeniese kerk* en na wat hulle bely aangaande wat die Woord aan hulle doen. Oor die afgelope vyftig jaar is daar indringend hieroor nagedink binne die Ekumeniese Beweging.⁵⁵ Die waarheid is dat dit nie 'n eenvoudige saak is nie. Om te sê – soos wat vandag dikwels gedoen word – dat ons ook na “die ander” moet luister, is binne die daadwerklike praktyke van die ekumene ingewikkelder as wat baie gelowiges mag dink. Alhoewel almal bely dat hulle uit die Woord van God leef, gaan verskillende kerklike tradisies met werklike uiteenlopende leesstrategieë en -gebruike met die Bybel om. In 'n hele reeks van konsultasies is stappie vir stappie aan gesamentlike insigte en oortuigings gewerk, maar die ekumene erken steeds dat hulle nog maar aan die begin van die weg na 'n verantwoordelike ekumenies-teologiese hermeneutiese praktyk is. In die belangrike samevattende studie *A treasure in earthen vessels* (1998) word veral gewys op die ingrypende invloed van uiteenlopende lewenskontekste en uiteenlopende kulturele agtergronde op ons luister na die Woord, nadat die Ekumeniese Beweging oor etlike dekades heen veel meer aandag gegee het aan die invloed van ons uiteenlopende geloofstradisies en spiritualiteitsvorme. Tesame is hierdie die drie groot faktore wat 'n gemeenskaplike lees van die Woord bemoeiik, en oor jare heen het dit reeds duidelik geword dat blote teologiese standpunte en teorieë, soos ook bloot wetenskaplike benaderings en metodologiese keuses nie hierdie diepe konflikte kan oplos nie.⁵⁶

In die luister na mekaar en na die ander behoort 'n heel besondere plek gegee te word aan diegene wat in die verlede gewoonlik daarvan *uitgesluit was* of dalk steeds is om in die kerk te kon sê wat die Woord van God aan hulle doen en wat hulle daarin hoor en sien. Dikwels is hulle ook die beste in staat om ons te help om onself beter te herken. Hulle mag dalk spanning opmerk tussen wat ons bely (dat die Woord van God vir ons is) en wat ons doen en ultiem wat vir onself verborge was en bly.⁵⁷ Vir die gereformeerde tradisie is dit byvoorbeeld van

55 Sien byvoorbeeld die oorsig in Smit, *Ecumenical hermeneutics? Historical benchmarks and current challenges of a concept*, 2003.

56 Oor die lees van die Bybel in die ekumene is daar ongelukkig nog relatief min geskryf, sowel in Suid-Afrika as in die wêreldkerk. Bouteneff & Heller (eds.), *Interpreting together* (2001) bied dalk nog steeds die beste inligting. Dis wel opvallend hoe hierdie amptelike kerklike nadenke oor die verstaan van die Bybel in die ekumene ongelukkig volkome geïgnoreer word deur akademici wat oor Bybelse hermeneutiek skryf. Dit is 'n denkvakuum wat hopelik in die toekoms gevul sal word deur verantwoordelike akademiese werk, ook deur Suid-Afrikaanse denkers. Die saamlees van die Bybel tussen gelowiges en kerke is immers van die allergrootste belang, juis in die globaliserende wêreld van vandag. Hierdie opstelle van hulle was gelewer tydens die skryf van *A Treasure in Earthen Vessels* 1998, wat weer 'n vervolg was van die veel vroeëre *The Bible. Its Authority and Interpretation in the Ecumenical Movement* 1980.

57 Dit was reeds een van die sleutelmotiewe in die invloedryke werk van Fowl en Jones, *Reading in Communion* (1991).

deurslaggewende belang om te erken dat ons eie lees van die Bybel nooit afgehandel is of sal kan wees nie, maar dat nuwe omstandighede en uitdagings ons altyd sal uitdaag om opnuut te luister – presies omdat die Woord veel ryker is en veel meer wonderbaar as wat ons self reeds daarin hoor. Presies in hierdie opsig kan die getuienisse, die ervarings en die insigte van die uitgeslotenes ons dalk verder help.⁵⁸

In die luister na mekaar in 'n poging om te hoor wat die Woord aan, in en deur die gemeente wil doen, is *nadenke* onontbeerlik. Bybelse etiek, selfs al sou dit bestaan – maar wat inderwaarheid nie bestaan nie, juis omdat die inhoud van die Bybel reeds self so ryk en geskakeerd en kompleks is – sou nog nie self Christelike etiek wees nie. Die kerk word geroep om die Bybelse getuienisse verder te deurdink, en nie bloot teksgedeeltes willekeurig uit te kies en aan te haal as finale gesag nie. Wat sê die Bybel – byvoorbeeld – oor die kerk? Oor Christus? Oor die Gees? Oor die skepping? Oor mens-wees? Oor die toekoms? Oor seksualiteit? Oor die huwelik? Wat sê die Bybel oor enigiets is altyd 'n gevaarlike vraag en sonder uitsondering onmoontlik om sonder meer te beantwoord, eenvoudig omdat die Bybel nie van so 'n aard is dat dit klinkklare antwoorde op enigiets bied, wat net nageslaan en aangehaal kan word nie. Die vraag is eerder wat die gemeente, die kerk, die gelowiges sáám sê of dink, oor enige saak, in die lig van die veelvuldige en ryke Bybelse getuienisse. Dit verg van die kerk dat saamgedink en saamgepraat sal word, dat saam verder gedink sal word en gesoek sal word om waarlik die hoogte en breedte en diepte en lengte van die rykdomme van die liefde van Christus te ken. Die behoefte om die Bybel te wil lees en gebruik as 'n opslagplek van tekste wat as direkte antwoord op ons vrae kan dien, is 'n relatief onlangse ontwikkeling binne die kerk, en misleidend.⁵⁹ Die weiering om uit te lê, na te dink, saam te praat, te worstel om die waarheid, omdat beweer word dat die Bybelse waarheid direk gegee is en nie uitleg en *nadenke* benodig is, is 'n versoeking van die moderne tydsgees, en vreemd aan die kerk van die eeue en vreemd aan die eie aard van die Woord van God en die *speech-acts* waardeur dié Woord met ons handel.⁶⁰

58 Vanweë die politieke geskiedenis van Suid-Afrika en veral die sentrale rol van die Bybel en die lees van die Bybel in dié geskiedenis was talle Suid-Afrikaners intens geïnteresseerd in vrae rondom kontekstualiteit. Temas soos kontekstuele hermeneutiek en die rol van die lesers, die resepsie van die Bybel in spesifieke lesersgroepe, en talle verwante teoretiese sake, is uitvoerig en indringend in Suid-Afrikaanse kringe bespreek. 'n Mens sou met reg kon sê dat Suid-Afrikaners hiervoor 'n internasionale reputasie opgebou het. Geleerdes soos Bernard Lategan, Gerald West, Itumeleng Mosala, maar werklik ook baie ander, het hierdie wêreldwyd bekend geraak. 'n Besondere vorm van kontekstuele lees, wat ook in Suid-Afrikaanse akademiese geleedere gewild geraak het, is dié van empiriese analises van werklike lesersgroepe. Ook hierin het Gerald West oor jare 'n leidende rol gespeel, maar ook Louis Jonker is, byvoorbeeld saam met kolleges in Nederland soos Hans de Wit (sien sy 2008), asook saam met doktorsale studente, waar onder Charlene van der Walt, by sulke navorsing betrokke.

59 Vir debatte oor die siening, lees, uitleg en gebruik van die Bybel in evangelikale asook fundamentalistiese kringe, sien byvoorbeeld Boone 1989 se beskrywing, asook die teologiese gesprekke in Bacote et al 2004, waar onder Grenz (2004) se bydrae.

60 Van besondere belang is die nuwere en kreatiewe werk van allerlei Bybelwetenskaplikes, byvoorbeeld van die Ou Testamentikus Christopher Seitz, wat in navolging van sy leermeester Brevard Childs die Nuwe Testament en die leer van die kerk wil bydink by die lees van die Ou Testament as kanon, soos onder andere in sy versamelde opstelle *Word without end* (1998), in *Figured out* (2001) en in sy uitvoerige bydrae oor die kanoniese benadering en teologiese interpretasie in *Canon and Biblical interpretation* (2007). Vir Childs self is sy uitleg van Jesaja 'n goeie voorbeeld van sy gerypte worsteling met die vraag hoe om Ou Testamentiese boeke teologies te lees, *The struggle to understand Isaiah as Christian Scripture*, 2004; sien ook die bundel met opstelle destyds opgedra aan hom, *Theological exegesis*, 1998). Die gewese Suid-Afrikaner Craig Bartholomew is saam met ander betrokke in 'n langtermyn-projek oor teologiese hermeneutiek wat reeds tot talle omvattende bundels gelei het, waar onder byvoorbeeld *Renewing Biblical interpretation* (2000), *After Pentecost* (2001), *A royal priesthood?* (2002), *Behind the text* (2003), *Out of Egypt* (2004), *Drama of Scripture* (2004), *Reading Luke* (2005),

Uiteindelik is 'n houding van *gebed* noodsaaklik, die afhanklike en ootmoedige aanroep van die Heilige Gees van hierdie God, om die kerk te lei in die waarheid, ons van dwaling te bewaar, en die Woord met ons te laat praat. In sy onlangse studie *Holy Scripture. A dogmatic sketch* (2003) – wat nie soseer handel oor hoe om die Woord te lees nie, maar meer dogmaties oor die ontologiese aard van die Skrifte self – beskryf die bekende dogmatikus John Webster die houding van ootmoed, afwagting en onderwerping wat pas by die lees van die Woord met verwysing na Calvyn en Dietrich Bonhoeffer. In die erediens en veral in die prediking het hierdie houding van afwagting en oorgawe aan die teenwoordigheid van die lewende God 'n belangrike plek, maar ook in ons wetenskaplike arbeid, in ons omgang met die tradisie, in ons luister na mekaar, in ons self-kritiese openheid vir die ander en die gemarginaliseerdes. Die hoor van Gods Woord bly 'n geestelike aangeleentheid.⁶¹

Om terug te skou en saam te vat, hoe gaan ons op weg na 'n verantwoorde teologiese hermeneutiek? 'n Verantwoordelike teologiese hermeneutiek begin met die belydenis van die kerk van die eeue en die ekumene dat daar 'n boodskap, 'n samehang, 'n skopus agter die oneindige veelheid van dokumente en stemme in die Bybel skuil. Dit is 'n samehang wat net bely kan word, en nie ooit afdoende verwoord kan word nie.⁶² Niemand beskik daaroor nie, niemand kan dit saamvat en finaal opsom nie. Dit is 'n samehang wat daarmee te make het dat die lewende God, die Drie-enige Vader, Seun en Gees deur hierdie versameling van geskrifte betuig word, te kenne gegee word. Daarom is daar kontinuïteit sowel as diskontinuïteit in die Bybel te vinde, en daarvoor kan hoorders, lesers en uitleggers met mekaar in gesprek en in debat gaan. Dié gesprek sal nooit finaal afgehandel wees nie, en geen siening van die samehange ooit die laaste woord nie. Daar is wel 'n groeiende erfenis van gemeenskaplike oortuigings binne die ekumeniese en katolieke kerk hieroor, soos byvoorbeeld te vinde in die credo's van die vroeë kerk en in hulle resepsie deur die eeue, en die Ekumeniese Beweging probeer hierdie “hermeneutics of coherence” en hierdie “integral unity” dien, bevorder en verwoord, maar selfs hierdie erfenis bly ondergeskik aan die ryke getuïenisse van die Bybel self. Die kerk sien homself as 'n gemeenskap-van-die-Boek, as 'n gemeenskap wat sy identiteit en sy roeping daaraan ontleen dat hy deur die lewende God self geroep word en deel gemaak word van hierdie ryke verhaal van die Woord, maar ook as gemeenskap-van-die-Boek bly die kerk self steeds ondergeskik aan en afhanklik van die kragtige werking van hierdie Woord.

Die kerk en die Christelike geloof – en dit is dalk 'n tweede tree op die weg – leef dus daarvan dat hierdie Woord van God voortdurend en telkens iets aan en in en deur die kerk doen. 'n Ryke veelvoud van werkwoorde beskryf 'n onuitputlike reeks van sulke *speech-acts* van die lewende

asook juis hierdie *Canon and Biblical Interpretation* saam met Seitz (2007). Hierdie versameling bevat vandag soms uitstekende bydraes van die leidende denkers oor die Bybelse hermeneutiek. Soortgelyke bundels is te vinde in Joel Green & Max Turner se versameling *Between two horizons* (2000), wat Bybelwetenskaplikes en sistematiese teoloë met mekaar in gesprek bring. Die Lutherse sistematiese teoloog Pat Keifert wat ook in Suid-Afrika bekend is vir sy betrokkenheid by gemeentes is saam verantwoordelik vir 'n reeks studies oor die lees van die Bybel deur gewone lidmate en in groepe, onder andere ook as vormende dissipline in plaaslike gemeentes, waar onder *The ending of Mark and the ends of God* (2005) en *But is it true?* (2006). Van die belangrikste dogmatiese besinning oor die Skrif en oor teologiese lees is die werk van die reeds vermelde Barth-kenner John Webster, soos byvoorbeeld sy monografie *Holy Scripture* (2003) en sy bundels opstelle *Word and church* (2001) en *Confessing God* (2005). Vir Suid-Afrikaanse gelowiges en kerke is hierdie ontwikkelinge en insigte uiteraard van die allergrootste belang, al word daar tans nog weinig aan gedoen. 'n Mens sou dalk Klaus Nürnberger se *Theology of the Biblical witness* (2002) as 'n poging tot teologiese hermeneutiek kon beskou, maar hy vertrek eintlik steeds van ander uitgangspunte as wat meesal in hierdie literatuur nagestreef word.

61 Sien ook sy opstelle in Webster 2001 en 2005, asook spesifiek oor hierdie tema Webster 1998b en 2004.

62 Sien hiervoor die gesaghebbende studie van H W (Hennie) Rossouw oor die belydenis aangaande die sogenaamde duidelikheid van die Skrif, *Klaarheid en Interpretasie* (1963).

Woord – breed saamgevat troos, red, bevry, vergewe en verbly die belofte van die evangelie die kerk en skep, herskep, beveilig, bewaar, heilig, vermaan en lei die geldigheid van die wet die kerk. Maar juis die samehang tussen evangelie en wet is van die allergrootste belang, en dié Woord reik daarby ook tot die ganse kosmos en die toekoms. Die punt is dat die verantwoorde lees van die Woord bestaan in lees en luister. 'n Mens sou dalk kon sê dat dit geestelik van aard is, en nie in enige vreemde vorm van heers oor die Bybel, enige vreemde vorm van aanhaal en gebruik van die Bybel, of enige vorm van vreemde beroep op die Bybel nie. Twee van die gruwelike maar wyd verbreide misbruike van die Bybel wat in die kerk ontstaan het, skryf NT Wright, het plaasgevind toe die kerk vergeet het dat die Woord van God die groot verhaal van die koninkryk vertel en die kerk wil help om sy eie plek binne dié verhaal te ontdek. "The notion of authority ... became gradually flattened out into two things in particular. First, scripture came to be regarded as a 'court of appeal,' the source-book or rule-book from which doctrine and ethics might be deduced and against which innovations were to be judged. Second, scripture was used for *lectio divina*, the practice in which individual readers could hear God speaking to them personally, nourishing their own spirituality and devotion."⁶³ Albei ontwikkelinge is maklik misleidend, want albei het te make met wat ons met die Bybel doen. Ons gebruik die Bybel as bewysplaas vir ons sieninge, en ons gebruik die Bybel as inspirasie vir ons eie geestelike gedagtes. Meer verantwoordelik sou wees dat die Woord óns lees, dat die Woord aan óns doen wat die Woord wil doen.⁶⁴

Ten einde dít toe te laat, hang baie van ons houding en verwagting af. Dit verg egter meer as net 'n gesindheid, naamlik ook die onderlinge gesprek in die gemeente oor wat gelees en gehoor is, en die praktiese implikasies daarvan; die bestudering, op talryke maniere, van die geskiedenis en die tradisie, sowel om daaruit te haal wat goed is as om te leer uit dwaling en verloëning; die deeglike bestudering van alle moontlike aspekte van die dokumente wat gelees word, en die stel en ondersoek van literêre, historiese en retoriese vrae; die bereidheid om te luister na die ekumeniese kerk, met al die vreemdheid van ander tradisies, ander spiritualiteite, ander lewenskontekste en ander kulture; die volhardende nadenke oor en worsteling met die Woord en al hierdie kennis en stemme, van oraloer, ten einde ons eie weg te vind in die lewe, vandag; en uiteindelik die biddende wag op die Heilige Gees om die kerk in die waarheid te lei, nie langs ander weë nie, maar juis langs hierdie weë.

LITERATUURLYS

- A Treasure in Earthen Vessels*. Faith and Order Paper 182. 1998. Geneva: WCC.
- Alston Jr, W M & Welker, M (eds) 2007. *Reformed Theology: Identity and Ecumenicity II*. Grand Rapids, Mich / Cambridge, UK: Wm B Eerdmans.
- Bacote, V E, Miguélez, L C & Okholm, D L (eds) 2004. *Evangelicals Scripture: Tradition, Authority and Hermeneutics*. Downers Grove, Ill: InterVarsity Press.
- Balke, W. 2003. *Calvijn en de Bijbel*. Kampen: Kok.
- Barth, K 1925. Die neue Welt in der Bibel, in *Das Wort Gottes und die Theologie*, München: Kaiser, 18-32.
- Bartholomew, C 2004. Story and Biblical Theology, in Bartholomew, C et al (eds) 2004: 144-171.
- Bartholomew, C et al 2000. *Renewing Biblical interpretation*. Carlisle: Paternoster.
- 2001. *After Pentecost*. Carlisle: Paternoster.
- 2002. *A royal priesthood?* Carlisle: Paternoster.
- 2003. *Behind the text*. Carlisle: Paternoster.
- 2004. *Out of Egypt: Biblical Theology and Biblical Interpretation*. Grand Rapids: Zondervan.
- 2004. *Drama of Scripture: Finding Our Place in the Biblical Story*. Grand Rapid: Baker Academic.
- 2005. *Reading Luke*. Carlisle: Paternoster.

63 Wright 2005: 64-65.

64 Sien byvoorbeeld Gunton 1990 (asook meer uitvoerig 1995; 2002) en Fiorenza 1990.

- 2007. *Canon and Biblical Interpretation*. Grand Rapids: Baker: Zondervan.
- Bauckham, R. 1989. *The Bible in politics. How to read the Bible politically*. London: SPCK.
- Bavinck, H 1918. *De Zekerheid des Geloofs*. Kampen: Kok.
- 1967 (5e druk). *Gereformeerde Dogmatiek. Eerste Deel*, Kampen: J H Kok.
- Berkouwer, G C 1966, 1967. *De Heilige Schrift I en II*, Kampen: J H Kok.
- Billings, J T 2010. *The Word of God for the People of God: An Entryway to the Theological Interpretation of Scripture*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Bird, P A 1982. *The Bible as the Church's Book*. Philadelphia: Westminster Press.
- Boone, K C 1989. *The Bible Tells Them so: The Discourse of Protestant Fundamentalism*. Albany: SUNY.
- Boutanef, P & Heller, D (eds), 2001. *Interpreting together. Essays in Hermeneutics*, Geneva: WCC.
- Braaten, C E & Jenson, R W (eds) 1995. *Reclaiming the Bible for the Church*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Breytenbach, J C, Thom, J & Punt J (eds) 2006. *The New Testament interpreted*, Leiden: Brill.
- Breytenbach, C & Lategan, B C 1992. *Geloof en opdrag. Scriptura S9a*. Stellenbosch.
- Brown, W P 2002. *Character and Scripture. Moral formation, community and Biblical interpretation*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Burgess, J P 1998. *Why Scripture matters*. Louisville: Westminster.
- Burnett, R 2004. *Karl Barth's theological exegesis*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Childs, B S 1983. *Introduction to the Old Testament as Scripture*. London: SCM.
- 1986. *Old Testament Theology in Canonical Context*. Philadelphia: Fortress.
- 2004. *The struggle to understand Isaiah as Christian Scripture*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Claassens, J 2004. *The God who provides*. Nashville: Abingdon.
- 2009. *'n Groter God*. Wellington: Lux Verbi.
- Colson, C & Neuhaus, R J (eds) 2002. *Your Word is Truth*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Confessing the One Faith*. Faith and Order Paper 153. 1991. Geneva: WCC.
- Cosgrove, C 2002. *Appealing to Scripture in moral debate. Five hermeneutical rules*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Das Buch Gottes. Ein Votum des Theologischen Ausschusses der Arnoldshainer Konferenz* 1992. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Davis, E F & Hays, R B (eds) 2003. *The Art of Reading Scripture*. Grand Rapids: Eerdmans.
- De Greef, W 1998. *Calvijn over de Bijbel*. Houten: Den Hartog.
- De Hamel, C 1994. *A History of Illuminated Manuscripts*. London: Phaidon.
- De Hamel, C 2001. *The Book. A History of the Bible*. London: Phaidon.
- De Wit, H. 2008. "My God," she said, "ships make me so crazy." *Reflections on Empirical Hermeneutics, Interculturality, and Holy Scripture*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Deist, F 1994. *Ervaring, rede en metode in Skrifuitleg*. Pretoria: RGN
- Durand, J J F 1974. Skrifgesag, heilsgeskiedenis en die subjek-objek-polariteit." *NGTT* Sep, 251-260, herdruk in Durand, 1987. *Teks binne Konteks*. Versamelde Opstelle oor Kerk en Politiek. Bellville: UWK, 58-68.
- Fiorenza, F S 1990. The Crisis of Scriptural Authority: Interpretation and Reception. *Interpretation* 44:353-368.
- Ford, D F & Stanton, G (eds), 2003. *Reading Texts, Seeking Wisdom*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Fowl, S E (ed) 1997. *The Theological Interpretation of Scripture*. Oxford: Blackwell.
- 1998. *Engaging Scripture: A Model for Theological Interpretation*. Oxford, UK: Blackwell.
- Fowl, S E & Jones, L G 1991. *Reading in Communion: Scripture and Ethics in Christian Life*. London: SPCK.
- Frei, H W 1974. *The Eclipse of Biblical Narrative*. New Haven: Yale University Press.
- 1986. The "Literal Reading" of Biblical Narrative in the Christian Tradition: Does It Stretch or Will It Break?, in McConnell, F (ed), *The Bible and the Narrative Tradition*, 36-77. Oxford: Oxford University Press.
- Gadamer, H-G 2002. *Truth and Method*, 2nd rev ed. New York: Continuum.
- Gaventa, B R 2007. To Glorify God and Enjoy God Forever: A Place for Joy in Reformed Readings of Scripture, in Alston Jr, W M & Welker, M (eds) 2007: 107-115.
- Goldingay, J 1994. *Models for Scripture*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Green, G 2000. *Theology, Hermeneutics, and Imagination: The Crisis of Interpretation at the End of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green, J B et al (eds) 2011. *Dictionary of Scripture and Ethics*. Grand Rapids: Baker.

- Green, J & Turner, M 2000. *Between two horizons*. Grand Rapids:.
- Grenz, S J 2004. Nurturing the Soul, Informing the Mind: The Genesis of the Evangelical Scripture Principle, in Bacote, V E, Miguélez, L C & Okholm, D L (eds) 2004: 21-41.
- Gunton, C E 1990. Using and Being used: Scripture and Systematic Theology. *TT* 47:248-259.
- 1995. *A Brief Theology of Revelation: The 1993 Warfield Lectures*. Edinburgh, Scotland: T & T Clark.
- 2002. *The Christian Faith: An Introduction to Christian Doctrine*. Oxford, UK: Blackwell.
- Hauerwas, S 1993. *Unleashing the Scripture: Freeing the Bible from Captivity to America*. Nashville: Abingdon.
- Hays, R B 1990. Scripture-Shaped Community: The Problem of Method in New Testament Ethics. *Interpretation* 44:42-55.
- 2002. A Hermeneutic of Trust, in Lischer, R (ed), *The Company of Preachers: Wisdom on Preaching, Augustine to the Present*, 265-274. Grand Rapids: Eerdmans.
- 2003. Reading Scripture in Light of the Resurrection, in Davis, E F & Hays, R B (eds) 2003: 216-238.
- 2005. *The Conversion of the Imagination*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Hepp, V 1914. *Het Testimonium Spiritus Sancti. Eerste deel. Het Testimonium Generale*. Kampen: Kok.
- Hermeneutics and Ethics*. 1992. Grand Rapids: Reformed Ecumenical Council.
- Jeanronod, W G 1988. *Text and Interpretation as Categories of Theological Thinking*. New York: Crossroad.
- 1989. Community and Authority: The Nature and Implications of the Authority of Christian Community, in Gunton, C E & Hardy, D W (eds) 1989: 81-109.
- 1991. *Theological Hermeneutics: development and significance*. New York: Crossroad.
- Jenson, R W 2003. Scripture's Authority in the Church, in Davis, E F & Hays, R B (eds) 2003: 27-37.
- Jodock, D 1989. *The Church's Bible: Its Contemporary Authority*. Minneapolis: Fortress.
- 1990. The Reciprocity Between Scripture and Theology: The Role of Scripture in Contemporary Theological Reflection. *Interpretation* 44:369-382.
- Johnson, L T 2004. *The living gospel*. New York: Continuum.
- Johnson, W S 2003. Reading the Scriptures Faithfully in a Postmodern Age, in Davis, E F & Hays, R B (eds) 2003: 109-124.
- Jonker, L 2011. "Alive and Active"? The Hermeneutic Dynamics and Implication of (Re)interpretation in the Old Testament. *NGTT* 52:128-147.
- Jonker, W D 1973. Dogmatiek en Heilige Skrif, in J Bakker (red.), *Septuagesimo Anno*. Kampen: Kok, 86-111.
- Jonker, W D 1975. *Die Bybel en Gods wil vir ons lewe*. Kaapstad: NGKU.
- 1980. *Die Reformatoriese Sola Scriptura en die Skrifberoep in etiese vrae*. Kaapstad: NGKU.
- Keifert, P et al (eds) 2005. *The ending of Mark and the ends of God*. Louisville: Westminster John Knox.
- Kelsey, D H 1975. *The Uses of Scripture in Recent Theology*. Philadelphia: Fortress (herdruk as *Proving Doctrine. The Uses of Scripture in Modern Theology*, 1999).
- König, A 2003. *Ek glo in die Bybel*. Wellington: Lux Verbi.
- Koopman, N & Vosloo, R 2002. *Die ligtheid van die lig*. Wellington: Lux Verbi.
- Kort, W A 1996. *Take, Read: Scripture, Textuality, and Cultural Practice*. University Park: Pennsylvania State.
- Lane, A N S 1994. Sola Scriptura? Making Sense of a Post-Reformation Slogan, in Satterthwaite, P E & Wright, D F (eds) 1994: 297-327.
- Lategan, B C 1984. Current Issues in the Hermeneutical Debate. *Neot* 18:1-17.
- 1992. s v 'Hermeneutics'. *ABD* 3:149-154.
- 1997. Possible Future Trends From the Perspective of Hermeneutics. *JTSA* 99:116-121.
- Lazareth, W 2001. *Christians in society. Luther, the Bible, and social ethics*. Minneapolis: Fortress.
- Lehmann, P L 1946. The Reformers' Use of the Bible. *TT* 3/3:328-344.
- Lindbeck, G A 1989a. The Church's Mission to a Postmodern Culture, in Burnham, F B (ed), *Postmodern Theology: Christian Faith in a Pluralist World*, 37-55. San Francisco: Harper & Row.
- 1989b. Scripture, Consensus, and Community, in Neuhaus, R J (ed), *Biblical Interpretation in Crisis: The Ratzinger Conference on Bible and Church*, 74-101. Grand Rapids: Eerdmans.
- 2002. *The Church in a Postliberal Age*, ed by J J Buckley. Grand Rapids: Eerdmans.
- Loughlin, G 1996. *Telling God's Story: Bible, Church and Narrative Theology*. Cambridge: CUP.
- Lundin, R (ed) 1997. *Disciplining Hermeneutics: Interpretation in Christian Perspective*. Grand Rapids: Eerdmans.

- MacDonald, N B 2000. *Karl Barth and the strange new world within the Bible*, Carlisle: Paternoster.
- Maimela, S & König, A 1998. *Initiation into theology*. Pretoria: J L van Schaik.
- McKim, D K (ed), 2006. *Calvin and the Bible*. Cambridge: CUP.
- Miskotte, K H 1956. *Als de goden zwijgen* (tans beskikbaar in 1983. *Verzameld Werk 8*, Kampen: Kok; en in Engels vertaal as 1967. *When the gods are silent*. London: Collins)
- Morgan, R 1998. The Bible and Christian Theology, in J. Barton (ed.), *The Cambridge Companion to Biblical Interpretation*. Cambridge: CUP, 114-128.
- Mouton, A E J 2002. *Reading a new Testament document ethically*. Atlanta: Scholars Press.
- 2007. Surprised by New Contexts? Challenges of Reformed Exegesis from within Liminal Spaces, in Alston Jr, W M & Welker, M (eds) 2007: 230-242.
- Newbigin, L 1989. *The Gospel in a Pluralist Society*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Nürnberg, K 2002. *Theology of the Biblical witness*, Hamburg: Dienste in Übersee.
- Opitz, P 1994. *Calvins theologische Hermeneutik*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Osborne, G R 2006. *The Hermeneutical Spiral: A Comprehensive Introduction to Biblical Interpretation*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Padgett, A G & Keifert, P R (eds), 2006. *But is it all true? The Bible and the question of truth*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Porter, S E 2004. Hermeneutics, Biblical Interpretation, and Theology: Hunch, Holy Spirit, or Hard Work?, in Marshall, I H (ed), *Beyond the Bible: Moving from Scripture to Theology*, 97-128. Grand Rapids: Baker.
- Pelikan, J 2003. *Credo*. New Haven: Yale University Press.
- 2005. *Whose Bible is it? A History of the Bible through the Ages*, New York: Viking.
- Peterson, E 2006. *Eat this Book*. London: Hodder and Stoughton.
- Ricoeur, P 1995. *Figuring The Sacred: Religion, Narrative, and Imagination*. Minneapolis: Fortress.
- Rigby, C L 2007. Redeeming Words: Hypostatic Union and the Reading of Scripture, in Alston Jr, W M & Welker, M (eds) 2007: 331-348.
- Roberts, J H et al (eds) 1991. *Teologie in konteks*. Halfway House: Orion.
- Rogers, J B & McKim, D K 1979. *The Authority and Interpretation of the Bible: An Historical Approach*. San Francisco: Harper & Row.
- Rossouw, H W 1963. *Klaarheid en interpretasie. Enkele probleemhistoriese gesigspunte in verband met die leer van die duidelikheid van die Heilige Skrif*. Amsterdam: Jacob van Campen.
- 1982. Calvin's Hermeneutics of Holy Scripture, in Institute for Reformational Studies (ed), *Calvinus Reformator*, 149-191. Potchefstroom: Potchefstroom University for Christian Higher Education.
- Satterthwaite, P E & Wright, D F (eds) 1994. *A Pathway into the Holy Scripture*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Schwöbel, C 1989. The Creature of the Word: Recovering the Ecclesiology of the Reformers, in Gunton, C E & Hardy, D W (eds) 1989: 110-155.
- Seitz, C R 2001. *Figured Out*, Louisville: Westminster John Knox
- 2004. *Word without End: The Old Testament as Abiding Theological Witness*, Waco: Baylor University.
- Seitz, C 1998. *Theological exegesis*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Siker, J S 1997. *Scripture and Ethics*. New York: Oxford University Press.
- Smit, D J 1976. *Waarheid en Verifikasie by Herman Bavinck*. Stellenbosch: Stellenbosch Universiteit, ongepubliseerde Lisensiaat-skripsie.
- 1991. Wat beteken 'die Bybel sê'? 'n Tipologie van leerskonstrukte. *HTS* 47/1, 167-185.
- 1998. Biblical Hermeneutics: the 20th century, in Maimela, S & König, A (eds), *Initiation into Theology: The Rich Variety of Theology and Hermeneutics*, 297-317. Pretoria: JK van Schaik.
- 2001. *Wat Here is en lewend maak. Wat Christene bely oor die Heilige Gees*. Wellington: Lux Verbi.BM.
- 2003. Ecumenical hermeneutics? Historical benchmarks and current challenges of a concept, in Fröchtling, A & Phaswana, N (eds). *Being (the church) beyond the South-North-divide*. Münster: Lit Verlag, 23-48.
- 2006. *Neem, lees! Hoe ons die Bybel hoor en verstaan*, Wellington: Lux Verbi.BM
- 2007. Rhetoric and Ethic? A Reformed Perspective on the Politics of Reading the Bible, in Alston Jr, W M & Welker, M (eds) 2007: 385-418.
- The Bible. Its authority and Interpretation in the Ecumenical Movement*. Faith and Order Paper 99. 1998. Geneva: WCC.
- Thiselton, A C 2006. *Thiselton on hermeneutics*. Grand Rapids: Eerdmans,

- 2007. *The Hermeneutics of Doctrine*. Grand Rapids, Mich: Wm B Eerdmans.
- Van Keulen, D 2003. *Bijbel en Dogmatiek*. Kampen: Kok.
- Van den Belt, H 2008. *The Authority of Scripture in Reformed Theology: Truth and Trust*. Leiden, The Netherlands: Brill.
- Van der Kooi, C 2002. *Als in een Spiegel. God kennen volgens Calvijn en Barth*. Kampen: Kok.
- 2008. The Appeal to the Inner Testimony of the Spirit, especially in H. Bavinck, *JRefTh* 2: 103-122.
- Vanhoozer, K J 1994. God's Mighty Speech-Acts: The Doctrine of Scripture Today, in Satterthwaite, P E & Wright, D F (eds) 1994: 143-181.
- 1998. *Is There a Meaning in This Text?: the Bible, the Reader, and the Morality of Literary Knowledge*. Grand Rapids, Mich: Zondervan
- 2002. *First Theology: God, scriptures & hermeneutics*. Downers Grove, Ill: InterVarsity Press.
- (ed) 2003. *The Cambridge Companion to Postmodern Theology*. Cambridge: CUP.
- 2003a. Scripture and Tradition, in Vanhoozer, K J (ed) 2003: 149-169.
- 2005. *The Drama of Doctrine*. Louisville: Westminster John Knox.
- 2010. *Remythologizing Theology: Divine Action, Passion, and Authorship*. Cambridge: CUP.
- Verhey, A 2002. *Remembering Jesus*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Vroom, H 1979. *De Schrift alleen?* Kampen: Kok.
- Ward, T 2002. *Word and Supplement: Speech Acts, Biblical Texts, and the Sufficiency of Scripture*. Oxford: Oxford University Press.
- Weber, H-R, 1995. *The Book that reads me*, Geneva; WCC
- Webster, J 1995. *Barth's Ethics of Reconciliation*. Cambridge: CUP.
- 1998a. *Barth's Moral Theology*. Edinburgh: T & T Clark.
- 1998b. Hermeneutics in Modern Theology: Some Doctrinal Reflections. *SJT* 51/3:307-341.
- 2001. *Moral and Church: Essays in Christian Dogmatics*. Edinburgh: T & T Clark.
- 2003a. *Holy Scripture: A Dogmatic Sketch*. Cambridge, UK: CUP.
- 2003b. *Holiness*. London: SCM.
- 2004. Biblical Theology and the Clarity of Scripture, in Bartholomew, C et al (eds) 2004: 352-384.
- 2005. *Confessing God: Essays in Christian Dogmatics II*. London, UK: T & T Clark.
- Welker, M 1986a. Erbarmen und soziale Identität. *Evangelische Kommentare* 19:39-42.
- 1986b. Security of expectations. Reformulating the theology of law and gospel. *Journal of Religion* 66:237-260.
- 1993. Dynamiken der Rechtsentwicklung in den biblischen Überlieferungen. *Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit*. Weinberger, O. & Von Wright, G.H (Hrsg.), Berlin: Duncker & Humblot, 779-795.
- 1994. *God the Spirit*. Minneapolis: Fortress.
- 2002. Moral, Recht und Ethos in evangelisch-theologischer Sicht. *Ethik und Recht*. Härle, W. & Preul, R. (Hrsg.), Marburg: N.G.Elwert Verlag, 67-82.
- 2003. *Sola Scriptura?* The Authority of the Bible in Pluralistic Environments, in Strawn, B A & Bowen, N R (eds), *A God So Near: Essays on Old Testamen Theology in Honor of Patrick D. Miller*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- West G & Dube M (eds), 2001. *The Bible in Africa*. Leiden: Brill
- Wolterstorff, N 1995. *Divine Discourse: Philosophical reflections on the claim that God speaks*. Cambridge: CUP.
- 2006. True Words, in Padgett, A G & Keifert, P R (eds), *But Is It All True? The Bible and The Question of Truth*, 34-43. Grand Rapids: Eerdmans.
- Wood, C M 1981. *The Formation of Christian Understanding: An Essay in Theological Hermeneutics*. Philadelphia: The Westminster Press.
- 1987. Hermeneutics and the Authority of Scripture, in Green, G (ed), *Scriptural Authority and Narrative Interpretation*, 3-20. Philadelphia: Fortress.
- Work, T 2002. *Living and Active: Scripture in the Economy of Salvation*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Wright, N T 2005. *The Last Word: Beyond the Bible Wars to a New Understanding of the Authority of Scripture*. New York: HarperCollins.
- Yoon, H-C 2011. *Hearing the Living Word of God Today?*, unpublished doctoral dissertation, Stellenbosch, available on the internet.

TREFWOORDE

Bybelse hermeneutiek
Teologiese hermeneutiek
Ekumeniese hermeneutiek
Woord van God
Heilige Skrif
Bybelse interpretasie
lees van die woord

KEY WORDS

Biblical hermeneutics
Theological hermeneutics
Ecumenical hermeneutics
Word of God
Holy Scripture
Biblical interpretation
Reading of Scripture